

Јеромонах Атанасије Јевтић

ОНАЈ КОЈИ ЈЕСТЕ (ὁ ὢν = *Сушти*, *Јахве*) — ЖИВИ И ИСТИНИТИ БОГ СВЕТОГ ГРИГОРИЈА ПАЛАМЕ *

Замењујући драгог ми сабрата и саслужитеља о. Амфилохија Радовића, који је као изврстан познаваоц паламатског богословља био позван, но није могао доћи на овај Симпосион, изабрао сам да говорим на једну општу тему богословља Светог Григорија, Архиепископа Цркве Христове у Солуну и Оца читаве Саборно-Католичанске Цркве Божије у свету.

Тема коју сам изабрао да пред вама говорим гласи: „*Јахве* (ὁ ὢν = *Сушти*) као *Живи и Истинити Бог*“, онако како Га исповеда и о Њему сведочи, благодатнодоживљајно и благодатнобогословски, Свети Григорије Палама. Искрено признајем да ме обузима изврстан страх и бојажљивост што треба, овако неприпремљен, да говорим о једној таквој теолошкој теми пред овако уваженим теолошким аудиторијумом какав је црквена пуноћа древног и драгог нам Солуна, Свете Горе и уопште умне Јеладе. Не знам да ли ћу успети да пред вашом љубављу правилно изложим и објасним основну веру и богословље овог великот Оца и Богослова Православне Цркве, његово богословско исповедање ове основне библијске и светоотачке истине, која представља саму срж наше хришћанске вере, нашег православног идентитета.

Одмах да кажем укратко да, изабравши да говорим на ову тему, желео сам већ од почетка да кажем да сво богословље Св. Григорија Паламе представља само једну богословску схолију на Јеванђеље Светог Јована Богослова — „најбогословскијег од Јеван-

* Изговорено на Теолошком симпосиону у част и спомен Св. Григорија Паламе, организованом у Солуну (12—14. новембра 1984) од Солунске митрополије. Ово је предавање одржано 13. новембра, уочи празника Св. Григорија Паламе, уместо најављеног предавања о. Амфилохија Радовића, декана Богословског факултета из Београда, који због заузетости није могао да учествује на Симпосиону.

ђелиста" (ДЕЛА, т. 2,93)¹, особито на речи тог Св. Јеванђелиста у 17,3: „А ово је живот вечни: да познају (у библијском значењу познања = заједнице, заједничарења) Тебе — Јединога Истинитога Бога — и Кога си послао Исуса Христа”.²

Свети Палама је заиста један велики, ваистину библијски и јеванђелски богослов и сав се налази у потоку живог предања великих богослова Цркве Христове, које потиче од Св. Јована Богослова и наставља се непрекинуто кроз Св. Иринеја Лионског, Светог Атанасија, Кападокијске Оце, нарочито Св. Григорија Богослова, затим кроз Дионисија Ареопагита, Максима Исповедника, Симеона Новог Богослова и друге велике Оце и Богослове Православља. То живо светопредањско, апостолскосветоотачко богословље суштински слеђује и продужује „откривењско богословље Самоистине Христа”, како вели сам Св. Палама, називајући и дословно Христа „Првим Богословом” (Аподиктичка Слова, I, ДЕЛА, т. 1, стр. 25). Та, по Паламиним речима „екфанторијска теологија”, теологија Христовог откривења и јављања, то јест теофанијска, есхатолошка теологија, није нека философија о Богу, нити нека философска теологија, него је то живо и истинито „из Бога пред Богом у Христу” благодатно сведочење о Богу Живом и Истинитом, сведочење у „показивању Духа и силе”, у црквеном, благодатно-исихастичком подвигу „откривеним лицем одражавања славе Господње и преображавања у тај исти лик, из славе у славу, као од Господа Духа Светога” (2 Кор. 2,17 и 3 18; 1 Кор. 2,4). Јер Бог Светог Григорија Паламе није „Бог философа”, него је то Живи и Истинити Бог Аврама, Исака и Јакова, Бог Светих Пророка и Апостола и Отаца, библијски Бог Откривења и спасења, Бог завета и савеза са човеком, Бог живог јудео-хришћанског, црквеног Предања, Бог који се открио у Христу силом Духа Светога.

Може се са сигурношћу тврдити да сво богословље и богословско сведочење Св. Григорија Паламе извире из јеванђелског сведочења Св. Апостола Јована Богослова: „Бога нико није видео никад: Јединородни Син Који је у наручју Оца, Он Га објави” (Јн. 1,18). Ова богословски веома садржајна реч Св. Јована Богослова очигледно изражава истовремено две основне библијске истине о Богу. Прва поставка: „Бога нико није видео никад” сведочи о недоступној

¹ ДЕЛА Св. Григорија Паламе користимо у грчком критичком издању под редакцијом проф. П. Христу-а у Солуну — „ГРИГОРИУ ТУ ПАЛАМА: СИГГΡΑΜΜΑΤΑ”, тсm I—III, 1962—1970; затим његове *Омилије* по издању у PG т. 150—1 и С. Иконому (Атина 1861), а *Поглавља* и др. из „Филокалија”, 4. издање (Атина 1961, том 4). — За српског читаоца напомињемо да је Свети Палама превођен у средњевековној Србији врло рано и много, док је на савремени српски преведено само: „Ксенији монахињи: О страстима и врлинама и о плодовима умног тиховања” (у о. Јустин: „Житија Светих за новембар”, стр. 455—485), „Исповедање вере” („Теолошки погледи”, бр. 4, 1978) и „Омилија 18 на Недељу Мирносица” („Хришћанско дело”, бр. 2, 1936).

² Саподвижник Светог Григорија Паламе у исихастичком подвигу и богословљу, Св. Григорије Синаит, овако вели за то исто јеванђелско место Јн. 17,3: „Ту јеванђелски реч треба овако схватити: 'Ово је живот вечни — да познају Тебе Јединога Истинитога Бога' у Три Испостаси, 'и Кога си послао Исуса Христа' у две природе и две воље” (Поглавља, 32 — „Филокалија”, т. 4, стр. 36, Атина 1961).

и несхватљивој тајни трансцендентнога библијскога Бога. Управо у овоме се и састоји половина богословља Св. Григорија Паламе, његова апофатичка теологија, којом потврђује чињеницу о потпуној немоћи људскога ума и људске речи да схвати и аутентично изрази тајну Бога. (ср. Писмо I Акиндину, ДЕЛА, т. 1,211). Све што би мислио и говорио људски разум о непознатоме и невидљивоме и несхватљивоме Богу представљало би само неку „философију о Богу“ или неку „философирајућу теологију“, која за себе не може да тражи наше пуно поверење у своју верност и изворност. Највише што може да пружи једна таква „теологија“ садржи се у прибирању и навођењу тек извесних елемената који упућују на то да постоји „само нека *енергија* (=дејство, деловање Божанско), која се сагледава у творевини“ (Омилија 16. PG 151, 204В; ср. и ДЕЛА, т. 2,582), а не дају стварно сведочење да постоји Живи и Истинити „Бог у суштини и Трима Ипостасима“ (исто).

Међутим, у наведеном сведочењу Св. Јеванђелиста Јована она друга поставка говори и посведочава једну другу истину и зато она представља истинско „ев-ангелион“ (=благовест, радосну вест) за нас људе и за наше богопознање и богословље. Јер та поставка говори о јављању и откривању тога иначе непознатог Бога: „*Јединородни Син Који је у наручју Оца, Он Га је објавио*“. У овој јеванђелској, богооткривеној истини садржана је друга половина богословља Св. Григорија Паламе, његово катафатичко богословље, које и представља полазиште његовог богословског и исихастичког подвига и духовног искуства у Цркви. Јер Личност Јединородног Сина Божијег, који „из наручја Очевог“ открива нама Бога Оца, Он и јесте први и прави извор и гаранција богословског и животног сведочења Светог Архиепископа Солунског. Зато што Оваплоћени Син Божији, Богочовек Христос, открива свету и људима Свету и Животворну Тројицу, Бога *Који истински Јесте* (= *Јахве* = *Сушти*) и Који је Једини *Живи и Истинити Бог*, и тако открива и дарује нама људима истинско богопознање и богословље, а тиме и право богоопштење, истинску заједницу са Богом и живот вечни.³

Говорећи све ово на почетку овог предавања, желим одмах да нагласим да није правилно кад се говори и истиче како је богословље Св. Григорија Паламе пре свега „теологија разликовања божанске суштине и божанских енергија“. Мада Свети Палама у сво-

³ Ево једног таквог карактеристичног места из *Тријада* Св. Паламе („у одбрану свештених исихаста“, 2,3,45—46. ДЕЛА, т. 1,578—9): „Сада се нама Бог јавио у телу, поверован је у народима, проповедан је у свету (1 Тим. 3,16); закон благодати откривен је у свима крајевима земље; сада смо добили Духа Божијег да бисмо знали шта нам је од Бога даровано (1 Кор. 2,12); сада смо постали научени Богом (Јн. 6,45) и ученици Утешитеља... и ум Христов имамо (1 Кор. 2,16) и очи духовне... Сада смо научени не из посматрања творевине, него од самог Сина Божијега који се јавио у сили, по Духу Светоме (Рм. 1,4). Нама је (сада) један Учитељ — Христос (Мт. 23,10)... Наше богопознање има за свога учитеља Бога, јер не анђео, нити човек, него нас је сам Господ научио и спасио. Ми више не познајемо Бога само по слутњи, јер тако је познање Бога из твари, него се сада нама јавио Живот, који је био код Оца и јавио се нама (1 Јн. 1,2) и Он нам је објавио да је Бог светлост и да у Њему нема никакве таме (1 Јн. 1,5), и да је Он верујуће у Њега учинио децом светлости... и да ћемо бити слични Њему и да ћемо Га видети као што јесте (1 Јн. 3,2)“.

јим делима често наводи и наглашава богословску истину о разликовању суштине и енергија у Богу, ипак свеукупна визија његовог богословља има изразито библијскоперсонални, то јест *тријадолошки карактер*. Оно што прво пада у очи приликом упознавања паламитске теологије јесте истина о доживљају општења и заједнице човека са Живим и Истинитим Богом, јављеним у Светој Тројици, то јест свестрано заједничарење човека у Телу Оваплоћенога Христа благодаћу Духа, а тиме и у вечном и нетварном животу и љубави Свете Тројице — Оца и Сина и Светога Духа. Реалност и опитност ове живе заједнице са *Богом Суштим* садржи, у богословљу Светог Паламе, истовремено и истину о трансцендентности и непричастности Божје суштине, али и истину о причастности и заједничарењу човека у несазданим божанским енергијама Тројичнога Бога. Управо то и јесу основни теолошки елементи — Бог као Тројица Лица (= Личности), затим недоступна (трансцендентна) Његова суштина, и најзад причасност (комуникативност) нама људима Његових божанских нестворених енергија — то су елементи који сачињавају срж богословља Светог Григорија Солунског о *Ономе Који Јесте*, тј. о Живом и Истинитом Богу.

Да видимо сада само неке од Паламиних текстова у којима је присутно ово његово католичанско богословско виђење Живог и Истинитог Бога, Бога живе библијске, јудеохришћанске, црквене традиције.

Хтео бих најпре да овде наведемо дивну богонадахнуту *Молитву* Светог Григорија Паламе која стоји на почетку његовог *I Аподиктичког слова* о исхођењу Светога Духа. (Врло је карактеристично и тачно запажање православних проучавалаца паламитског исихастичког богословља, као што је нпр. отац Амфилохије Радовић⁴ и други, да је паламитско исихастичко богословље о разликовању Божанске суштине и енергије и пошло од тога, а и даље се ослањало, на богословску истину о ипостасном исхођењу и о благодатном давању Духа Светога, то јест од живог искуства благодатног живота у Духу Светом у Цркви, као Телу Христовом и Дому Бога Оца, или, другим речима, од тесног повезивања Христологије и Пневматологије у вери и предању Источне Цркве).

Поменути *Молитва* Светога Паламе претходи његовом излагању богословља о личном *исхођењу* и благодатном *давању* Светога Духа, а ово богословље је, већ смо то помињали, „екфанторијска (откривењска, себе објављујућа) теологија Самоистине Христа”, Који, по речима Св. Паламе, као „Бог Сушти Предвечни, ради нас и Теолог постаде, пошто је, будући сама сушта Истина, из човекољубља јавио се нама и као Проповедник Истине, јер је ради тога и дошао у свет да сведочи Истину, те ће Његовом истинском гласу и следовати сваки који је од Истине и који Истину истински тражи” (тамо, ДЕЛА, т. 1,26).

У нешто скраћеном виду поменути богословска *Молитва* Св. Паламе гласи:

⁴ Види његов докторски рад: „Тајна Свете Тројице по Св. Григорију Палами” (на грчком), Солун 1973.

„О, Боже свега,
Једини Дародавче и Чувару истинског Богословља
и његових истинских догмата и речи,
Једина Јединоначална Тројице,
не само зато што Једина владаш над свима,
него и што у Себи имаш Једно једино Надначелно Начело,
Једину Безузрочну Јединицу (=Оца),
из Које произилазе и ка Којој се узводе,
надвремено и надузрочно,
Син и Дух...

...Оче, Једини Нерођени и Неисходећи,
и, свеукупно речено, Безузрочни,
Једини Оче неодвојивих од Тебе и равних Ти по части
Светлости (Сина и Духа)...

...Дај и нама да правилно и Теби угодно богословствујемо
и сагласно онима који Ти од века делом и речју угодише...

...Да бисмо Те сви познавали — Једно једино Изворно
Божанство,
Јединог Оца и Происходитеља,
и Твога Јединога Сина...
и Твога Јединога Духа...

И да прослављамо Једнога Бога,
у Једноме и Простоме,
а Богатоме, да тако кажем, и Нестешњеноме Божанству;
и да будемо од Тебе прослављени
богатим обожењем и трисветлим Твојим светлоизливом
(=Божанским енергијама),
сада и у бесконачне векове. Амин”.

(I Аподиктичко Слово, ДЕЛА, т. 1, стр. 25—26).

Ако бисмо хтели да набројимо главне моменте из ове *Молитве* Светог Паламе, видели бисмо да у том кратком, молитвено-славословном тексту сусрећемо све основне знаке паламитског исихастичког богословља: православну *Тријадологију*, са карактеристичним наглашавањем *Монархије Оца*, Који је Извор Сина и Духа и тиме центар и гаранција јединства Божанскога Бића, које се налази „у Једноме и Простоме, али Богатоме и Нестешњеноме Божанству”, то јест у једној простој Божанској *Суштини* са својственим јој богатством *Славе* и *Светлости* и *Енергија*, које опет нису безличне него су *ипостасне* тројичне (*трисветли* светлоизлив”) и за сву твар су *обожујуће* („богато обожење”). То су, дакле, сопствене божанске енергије Оца и Сина и Светога Духа, као што је сопствено и Њихово божанско Биће, божанска Суштина или Природа. Могли бисмо, дакле, рећи да и овако кратка *Молитва* Св. Паламе представља његово сажето литургијско исповедање праве (=православне) вере, његов кратак Символ вере исказан сажетим молитвеним језиком.

Исти богословски састав и структуру налазимо и у *Исповедању вере* Светогорског и Солунског Светитеља, мада наравно развијеније, богословски прецизније исказану. То се исто може рећи и за његов *Светогорски Томос*, као и за извесне његове *Омилије* (нпр. Омилија 8. такође садржи Исповедање вере, а врло је значајна и 16. Омилија), где Свети Палама следује ову исту православну библијско-светоотачку теолошку перспективу у виђењу хришћанског Тројичног Бога и нашег односа према Њему. Очигледно је такође да у овом богословском виђењу и исповедању Палама посебно следује за Кападокијским Оцима и Светим Максимом Исповедником.

Да погледамо само укратко основну структуру његовог *Исповедања вере*⁵. Већ од самог почетка Солунски Светитељ наглашава да хришћански Бог јесте „Један Бог у Оцу и Сину и Светоме Духу, од нас веровани и обожавани, Јединица у Тројици и Тројица у Јединици... Отац Беспочетни, једини Узрок и Корен и Извор у Сину и Духу Светоме сагледаваног Божанства, једини првоприпремни Узрок онога што је постало”; Његов је „Један Син..., Бог Сушти из Бога..., Узрок и Начело свега што је постало, јер је све кроз Њега (= Сина) постало; Који се, благовољењем Оца и садејством Светога Духа..., истински очовечио... сјединивши несливено и неизменљиво две природе и воље и енергије и оставши Један Син у једној Ипостаси (= Личности) и по очовечењу, дејствујући (ἐνεργῶν) све божанско као Бог и све човечанско као Човек”; и (Његов је, тј. Очев) „Један Дух Свети, Који од Оца исходи... Бог Сушти и Он од Бога..., самоипостасан, од Оца исходећи и кроз Сина одашпиљан, то јест објављиван, Узрок и Он свега што је постало, јер се Њиме (све) усавршује” (Писмо монаху Дионисију, ДЕЛА, т. 2, 494—6).

Нагласивши тако Свети Палама и ипостасну посебност и такође јединство Трију Суштих Божанских Лица, у центру Којих је Личност Бога Оца, Који тиме што рађа Сина и происходи Духа обезбеђује Једноначалије (= Монархију) и стварно јединство Свете Тројице, јединство Божанског Бића и Живота, али притом изневши то на такав православно уравнотежен начин да „Триипостасност Божанства ни мало не бива повређена принципом Монархије”, како он исти вели и у *Светогорском Томосу* (ДЕЛА, т. 2, 568; ср. и „О сједињењу и разликовању”, тамо, стр. 86), Светитељ даље наставља своје *Исповедање* праве вере и, као што рекосмо, тек на основу тако правилне Тријадологије, тријадолошког разликовања Божанских Ипостаси од Божанске суштине, он затим говори о разликовању Божанске суштине и Божанских енергија. Дословно о томе он каже: „Јер заједничко је дело (Трију Лица) слање (Духа Светога), то јест јављање Оца и Сина и Духа. А јавља се (Бог) не по суштини, — јер природу Бога нико никада није ни видео ни исказао, — него по благодати и сили и енергији, која је заједничка Оцу и Сину и Духу”. Затим Светитељ додаје: „Заједничка је (Светој Тројици) не само надсуштатвена суштина, која је сасвим неименљива и неоткривљива и непричастна, пошто је изнад сваког назвања и пројаве и заједничарења, него (је заједничка) и благодат и сила и енергија и светлост и царст-

⁵ Наш српски превод „*Исповедања вере*” Св. Григорија Паламе у „*Теолошки погледи*”, бр. 4, 1978, стр. 157—161.

во и непропадљивост (=бесмртност) и уопште све оно чиме Бог заједничари и по благодати се сједињује са светим анђелима и људима" (ДЕЛА, т. 2,496).

Очигледно је, дакле, из наведеног текста овог Паламиног исповедања вере да је питање теолошког разликовања Божанске суштине и енергије постављено у његовој теологији у оквирима православне Тријадологије. Тек пошто је претходно исповедио и богословски посвеедочио хришћанско богооткривено разликовање Божанских Ипостаси Свете Тројице, он тек тада говори о разликовању Божанске суштине и енергија, заједничких свима Трима Лицима. То се јасно види и из даљег наставка његовог *Исповедања вере*, где се каже: „Бог не губи (Своју) простоту ни због дељивости и разликовања Ипостаси, нити због дељивости и разноврсности сила и енергија... Јер нити од савршених ипостаси бива сложеност, нити се од тога што је (Бог) моћан, само зато што поседује моћ (=силе, енергије), може и стварно, због те Своје моћи, назвати сложеним" (тамо).

Према томе, нема сумње да је богословље Светог Паламе првенствено богословље о Живом и Истинитом Богу, јер се у његовој теологији богословско разликовање Божанске суштине и енергије заснива пре свега на богооткривеном *Тројичном* разликовању, то јест на *персоналном* (=триперсоналном) карактеру Живог и Истинитог библијског Бога, Који нам се открио и јавио у Христу, у Личности Једнога од Тројице, Који у Себи и Собом открива Оца и дарује Духа. Да је управо Личност Оваплоћенога Логоса полазиште паламитске теологије види се јасно, између осталог и из његове 16. *Омилије* („О Домостроју по телу"... ПГ 151, 204В), где се вели: „Да се није оваплотио Логос Божији не би се Отац показао као истински Отац, ни Син као истински Син, нити пак Дух Свети, Који и сам происходи од Оца; нити би се Бог показивао у Суштини и Ипостасима, него само као нека енергија која се сагледава у твари-ма, као што су некада говорили немудри мудраци, а и сада они који мисле као Варлам и Акиндин. Зато је Господ (Христос) и јавио Себе и Свој Домострој (спасења), колико је то могуће, а објавио је и Вишњег Оца као истински Суштог Оца (ὡς ἀληθῶς ὄντα)".

У овом ретком и можда у читавој светоотачкој литератури јединственом тексту Светог Паламе јасно се види *личностни* карактер Хришћанског Откривења о Богу, то јест види се да основу богословља, основу истинитог богопознања представља *лично Божје откривење* у Лицу Оваплоћенога Христа. Јер, ако не бисмо имали самооткривење Личнога Бога, „автургично" (самоделатно) оваплоћење и очовечење Сина Божијег, како то говоре Свети Оци и за њима понавља Свети Палама, онда заиста не бисмо ни знали Живог и Истинитог Бога, нити било шта изворно и поуздано о Њему. Тек благодарећи Јединородном Сину Божијем, „Који, будући (вечно) у наручју Бога Оца", Својим личним оваплоћењем и очовечењем у свету и историји „Он нам је открио и објаснио" до тада непознатог и невидљивог Бога (Јн. 1,18). Без овог самооткривења и самојављања Божијег у Личности Богочовека Христа сва наша људска „теологија" била би, како кажу Оци, само „техно-логија", а не никако исти-

нита реч и свеживотно сведочење о Живом и Истинитом — Суштем Богу, *Јахвеу*.

После овога, до сада реченога и наведенога, можемо да говоримо нешто конкретније о Живом и Истинитом Богу Светог Григорија Паламе, то јест о библијском Богу *Јахве* — *Ономе Који истински Јесте* — ὁ ὢν —, како о Њему сведочи наш Солунски Светитељ. У своме пребогатоме богословским и исихастичким искуством делу „У одбрану свештених исихаста“ (дело се скраћено још зове *Тријаде*) пише Свети Палама: „А и Мојсију када је Бог говорио није рекао „Ја сам суштина“ (οὐσία), него „Ја сам Сушти“ (ὁ ὢν — 2 Мојс. 314). Јер није Сушти из суштине него је из Суштога суштина. Јер сам Сушти (ὁ ὢν) у Себи обухвата и садржи сво биће“ (τὸ εἶναι) (Триаде 3, 2, 12. Последња реченица потиче од Григорија Богослова, Слово 45,3).

Познато нам је свима да је ово наведено место Св. Григорија Паламе изазвало својеврсну теолошку дискусију између појединих православних теолога (један од њих је овде присутни о. Мајендорф, други је о. Романидис)⁶, но ми се нећемо сада задржавати на тој дискусији. Оно што је у наведеном месту Светога Паламе првенствено присутно и одмах видно то је библијска, персонална, да тако кажем, онтологија о Живом и Истинитом Богу, Кога не одређује ништа друго, чак ни Његова сопствена природа или суштина, јер је управо Он сам као *Личност*, као лична егзистенција, као Божанска Ипостас, тај који садржи и обухвата Своју суштину или природу Божанства. Сходно овом наведеном месту код Светог Паламе, Божанска Личност није „производ“ Божанства, Божанске природе, него је управо Сам Сушти, као Божанска Личност, тај који „ипостазира“ Своју, Божанску природу, дајући јој „начин личног егзистирања“ (τρόπος ὑπάρξεως), чинећи је да постоји стварно, конкретно и лично. Иначе, по Светом Палами и Светим Оцима Источне Цркве, без Личности=Ипостаси, суштина или природа била би „ἀνυπόστατος“, тј. неегзистентна, несушта, непостојећа.

Ето то је, по Св. Палами, библијски Бог — *Јахве*=*Сушти*, како се Сам старозаветно открио Мојсију и како се у највећој мери у Новом Завету лично открио у Лицу Оваплоћенога Сина — Богочовека Христа. Зато, тек имајући као полазиште и исходиште Божанску Личност Христа, Божанску Ипостас Јединога и Љубљенога Сина Божијег, Који из Очевог наручја открива и објављује Бога Оца (Јн. 1,18), могао је Григорије Палама да износи у своме богословљу такво библијско виђење Бога као Личности, тачније речено као *Тројице Личности*: Оца и Сина и Светога Духа. Зато је Солунски Светитељ тако често и наглашавао значај Оваплоћења и Богојављења Богочовека Христа: „А најбоље од свега, или боље рећи једино истински и неупоредиво најбоље јесте — Очовечење Господа нашег Исуса Христа“ (Омилија 51).

Веома је карактеристична ова *христолошка* полазна основа паламитског богословља, јер је таква у основи и библијска богословска перспектива свих Пророка Старог Завета и свих Апостола Новог За-

⁶ Видети о томе наводе код о. А. Радовића, нав. дело, стр. 189—190, где се види и његов став по том питању.

вета, а нарочито Апостола Павла и Јована. Таква је и перспектива богословља свих Светих Отаца Православне Цркве и њених Васељенских Сабора. Зато није ни мало чудно што је своје исихастичко богословље Свети Палама заснивао на догматском исповедању Халкидонског и Шестог Васељенског Сабора. (У *Саборском Томосу* из 1351. године вели се за богословље Св. Паламе: „њега по правилу не би требало звати *додатком* — προσθήκη —, јер је оно уствари само *развијање* — ἀναπτύξις — Светог Шестог Васељенског Сабора” — PG 151, 722).

Управо полазећи од богословског сведочења и догматског исповедања Шестог Васељенског Сабора о Личности Христа, да Он „у једном Лицу и једној Ипостаси” има сједињене „*две природе, божанску и човечанску*”, а тако исто и *две воље и две енергије*, божанску и човечанску”, могао је Григорије Палама да говори о теолошком разликовању у Богу божанске природе (или суштине) и божанске енергије. По Палами, они који у Христологији, то јест у Христу, не признају ово разликовање не само две природе, него и две воље и две енергије, они су јеретици *монотелити* и *моноенергити*. Сходно томе, и они који у Теологији, то јест у Тријадологији, у самоме Богу, не признају истину о разликовању природе и енергије и они су такође јеретици *савелијанци*, јер ти јеретици сливају и поистовећују у Богу предвечну природну *персоналну егзистенцију* Бога као Тројице Ипостаси и *вољу* творачку *силу* и *енергију* Трију Божанских Лица, коју је енергију самовластно и слободно Тројица пројавила при Своме божанском стварању света и човека у времену.

Богословље, дакле, Шестог Васељенског Сабора било је полазна тачка богословског сведочења Светог Григорија Паламе о разликовању у Богу божанске суштине (или природе) и божанске нестворене воље и енергије. Но оно што је и у богословљу Шестог Васељенског Сабора и у богословљу Григорија Паламе на првом месту, то је првенствено Личност Христова, јер нам тек Богочовечанска Личност Његова открива и објављује истинско богословље, богопознање изворно и спасоносно, потпуну, католичанску истину о Живом и Истинитом Богу. Личност Оваплоћеног Логоса Христа открива у свету, нама људима првенствено и превасходно Личност Бога Оца, Који је, по речима Св. Паламе, „истински *Сушти* и *Просушти* (χυρίως ὢν καὶ προὖν) и једини *Сушти* и просто и јединствено *Сушти*” (Писмо 2. Варламу, ДЕЛА 2,274). Лице Бога Оца је Личност која у Себи садржи божанску природу (или суштину), али је та и таква Божанска Личност и слободна, и вољна, и делатна. Бог Отац као Лична Егзистенција (ὁ ὢν), као Изворна Божанска Ипостас (Ἀγέννητος, Πηγαῖα Θότης, Θεότης Θεοῦόνος ὁ Πατήρ — Аподикт. I. ДЕЛА, т. 1,25,42), има Свога Личнога Сина, рођенога од Њега, и Свога Личнога Духа, исходећег од Њега, Који Син и Дух имају једну и исту са Оцем божанску *природу* (или *суштину*), али исто тако и једну исту божанску *вољу* и *енергију*, те су подједнако са Оцем слободне, вољне и делатне Ипостаси. Та нам је истина тако откривена у Личности Христа, Оваплоћеног Сина Божијег, при Његовом самоделатном очовечењу, по благовољењу Оца и садејством Духа Светога. Таквога Христа исповедају Четврти и Шести Васељенски Сабор и за њима

наш велики исихастички Богослов из Солуна. Зато је његово богословље заиста само доследно развијање богословског исповедања саборне и саборске вере Цркве о тајни Христа Богочовека, Који нам Собом открива и тајну Свете Тројице као Живог и Суштога Бога. С правом, стога, примећује о. Амфилохије Радовић, коментаришући паламитско богословље овако: „Јављањем Своје Ипостаси (у Оваплоћењу), Христос као Логос и Син Божији сведочи не само о Богу (=Светој Тројици) као Личности, него и о Његовим енергијама као личним а не безличним енергијама” (нав. дело, стр. 71).

Овде од оца Амфилохија споменута тема паламитског богословља, о личним енергијама Божијим уводи нас даље у централну тачку исихастичког богословља Св. Григорија Паламе, али и у центар јудеохришћанског Откривења, у саму срж јеванђелско-црквеног Предања и искуства о Живом и Истинитом Богу. Теолошко сведочење православног паламитског, исихастичког богословља о несазданим божанским енергијама, које се стварно разликују, иако не и стварно деле, од Божанске природе, представља само нови доказ и потврдлу личнога библијскога Бога, Који се, иако недоступан и непричастан по Својој божанској суштини, ипак истински открива и јавља у свету Својим личним природним енергијама, које и јесу „апокалиптичка (=откривењска, откривајућа се) сила” Његова (Омилија 34. PG 151, 436), којом је нама људима могуће заједничарити у нествореном животу и благодати и слави вечнога Божанства. По Светом Палами, „енергије божанске природе” јесу вечна и несаздана и неодузимљива својства Живог и Истинитог, Личнога Бога. Оне су Његови „изласци (пробоји) и јављања” (ἐκφάνσεις = пројаве), „природна дејства”, „богодолични покрети”, „промисаони изласци”, „богодолични иступи и деловања Триипостасног Божанства”, којима се Живи и Љубећи (=Човекољубиви) Бог открива и спасоносно делује у свету, стварајући сву твар из небића и промишљајући, тј. спасоносно се старајући о свету и човеку, како о томе сведочи читаво библијско Откривење, целокупна Божанска Економија, која свој врхунац достиже у личном — „автургичком” — оваплоћењу и очовећењу Сина Божијег, Богочовека Христа.

Богословље Светог Паламе, управо на основу Библије и нарочито на основу личног Домостроја (οἰκονομία) Христовог у телу, доказује истину да се надсуштаствени, трансцендентни Бог никада и никако не открива по Својој суштини, него једино по Својој суштинској, природној енергији, коју међутим увек „ἐνεργουμένη”, тј. активира, ставља у дејство сам Лични Бог, Божанска Ипостас, Која ипостазира и делотворном пројављује Своју природу, вољно и слободно активира њене силе, које и јесу творачке могућности Живог Бога, по којима Он може да ствара „изван” Себе, а да Своју природу притом не измењује, нити Божанство подвргава било каквој промени. Навешћемо само нека места из дела великог Солунског и Светогорског Богослова и Оца Цркве, која потврђују ову основну библијско-светоотачку истину.

Један од можда најкарактеристичнијих текстова паламитског богословља о божанским нествореним енергијама, али са наглашеним персоналним — тријаолошким — карактером тих енергија, јесте

његова *Трећа Посланица Акиндину* (ДЕЛА, 1,296—312). Иако је скоро цело ово *Писмо* посвећено поменутој теми, наводимо само пар одломака из њега: „Јер то све јесте једно Божанство Трију обожаваних Лица, суштина, воља, сила, енергија и остало, не као да је све то једно и међусобно сасвим неразликујуће се и да је све само суштина — јер то је схватање Варламовог неразумља — него се то све јединствено и неизменљиво (истоветно) сагледава у Оцу и Сину и Светоме Духу” (ДЕЛА 1,302). Већ из овог наведеног одломка јасно се види да у Живом и Истинитом Богу Светог Откривења, у Богу каквога исповеда Св. Григорије Палама и Православље, божанска суштина и божанске енергије међусобно се разликују, иако не раздељују, нити раздвајају, него постоје само и једино у Богу *Суштем* и *Живом*, у Божанским Лицима Свете Тројице, не самостално, или мимо Њих, или изнад Њих. Јер Личност је носилац суштине (или природе) и активизатор суштинских енергија. Троличностни (Триипостасни) Бог се, вели Св. Палама, „сав у свакој енергији показује, зато што Му је суштина недељива” (Тријаде 3,2,7. ДЕЛА 1,662-3). Његово откривање и деловање *енергијама*, а не самом суштином, није неко мање откривање или деловање ниже врсте, него је то такође свецело откривање и дејство Свецелога, али Личнога Бога, а Лични Бог само се тако и открива, тј. делатно, енергетски, остајући истовремено и неоткривен по суштини.

У случају пак да се не исповеда, тј. да се не признаје Лични и Енергични (=Делотворни) Бог, то јест Бог Живи и Човекољубиви и *Панто-динамос* (=Све-моћни, *Који има све моћи=енергије*), пише даље Палама Акиндину (у поменутом III Писму), као што то не исповеда Варлам Калабријски и његови следбеници, онда то значи, вели Свети Палама, да такви људи поштују „неког Бога недејственог” (*ἀνενεργητον*), којег стога не могу ни да назову „творцем или боготворним (*θεουργον*) или уопште енергичним (делатним)”. На такав начин, вели Палама, Варлам и њему слични „уводи нам неког непостојећег Бога; јер оно што нема никакве силе или енергије, нити уопште јесте, нити нешто јесте” (ДЕЛА 1,298. Ср. и речи Св. Паламе у *Поглавља*, 72; PG 150, 1172: „Постоји једино Бог који је од вечности делатан (*ἐνεργης*) и свемоћан, пошто предвечно има силе и енергије”). У истој III *Посланици Акиндину* додаје Солунски Светитељ и тврдњу да онај ко говори да „Бог нема природне и суштинске енергије” тај је уствари као безбожник, јер такав као да говори „да нема Бога”. Такав исто тако пориче и самога Богочовека Христа: „Јер Свети Оци јасно говоре да ако нема природне и суштинске енергије, онда Христос, Који се поштује у две такве енергије и две природе, нити ће бити Бог, нити човек” (тамо, стр. 298).

И у другим својим богонадахнутим делима развија Свети Архиепископ Солунски богатство своје библијско-светоотачке теологије о Живом и Истинитом Богу — Свемоћноме и Човекољубивоме: Оцу и Сину и Светоме Духу. Тако, нпр., пише он у *Писму Данилу Енском*: „Сви смо ми створења не само јединога Оца, него и Јединороднога Сина и Светога Духа... Но пошто је дејство Дејствујућег (тј. енергија је својство дејствујуће Личности), зато се *дела* (тј. резултати деловања: *τὰ ἐνεργήματα*, тј. овде: *дела, створења*) називају Делатеље-

вим, док бива да се она не зову делима те делатности (тј. дела или створења су плод не толико делатности колико Делујућега кроз сопствене делатности (енергије) Личнога Бога). А сведок овога, наставља Св. Палама, јесте велики Богослов Григорије (Назијанзин). Јер он вели онима који говоре да Син (Божији) јесте Син воље (реч је о јеретицима аријанцима): „Ако је хотећи (θέλων) Отац родио Сина, онда треба знати да је друго *Хотећи* и то само *хтење*, *Рађајући* и *рођење*, *Говорећи* и *реч*, осим ако нисмо све помутили као пијани. Оно прво је *покретач* (ὁ κινούμενος), а ово друго је као *покрет* (κίνησις). Према томе, није *Хтеднуто* (дело) — хтења, ни Рођено — рођења, ни чујна Реч — изговора, него *Хотећега* и *Рађајућега* и *Говорећега*” (тј. Син Божији није Син хтења или воље, него је Син *Имајућега* хтење и вољу *Оца*; дакле: Син Личнога Оца, а не само неке безличне воље). (ДЕЛА 2,384-5, где цитира *Слово Теолошко* 3,6 Св. Григорија Богослова, одакле је овај горњи навод).

Из наведеног места ових двојице Светих Григорија, архиепископа Солунскога и архиепископа Цариградскога, очигледан је *лични* карактер божанских дејстава Живог и Истинитог Бога, тј. види се јасно примарни значај Божанских Тројичних Ипостаси у општој теологији Светих Отаца и Св. Григорија Паламе, а истовремено њихово конкретно богословско разликовање суштине и енергије у Богу. Ту истину посведочавају и многа друга места у Паламиним делима, од којих ћемо овде навести само нека. Тако, нпр., пише Солунски Светитељ у делу „*О сједињењу и разликовању*”: „Свака од (божанских) енергија заједничка је Оцу и Сину и Светоме Духу, и по свакој тој доброј и божанској о нама вољи Отац и Син и Дух Свети јесу суштетворна (=бићетворна) и животворна и мудротворна енергија и сила” (ДЕЛА 2,80; Ср и *Поглавља* 91. PG 150, 1185). У наставку истог текста Свети Богослов Православља тесно повезује теологију о божанским енергијама са истином о *унутартројичном* божанском животу и међусобним *прожимањем* (περιχώρησις) Лица Свете Тројице: „Постоји и међусобно обитавање и узајамно прожимање Ипостаси, Које се свецало и свагда јединствено и неодељиво повезују међусобно, тако да је и једна енергија (=једно деловање) Трију Ипостаси... Јер је један покрет божанске воље, која полази од првоприпремног узрока Оца, и кроз Сина произилази, и у Светоме Духу се пројављује” (тамо, стр. 84).

Очигледно је из последњих наведених речи Светог Паламе да он недвосмислено наглашава лично учешће и улогу свакога од Тројичних Лица у делу стварања, промишљања и спасења света, то јест у целокупној Божанској Економији, Домостроју.

Познато је међутим, да извесни савремени западни теолози оптужују Св. Григорија Паламу да он својим учењем о божанским енергијама као да запоставља улогу и значај Божанских Лица у Економији спасења света и човека, јер ту улогу Ипостаси, веле они, преузимају енергије! На тај начин, по њима, Григорије Палама показује тенденцију ка некој „дефункционалности” Тројичних Лица у спасењу, јер као да не признаје посебну улогу сваке Ипостаси. Такав поступак, по овим западним теолозима, учинили су већ донекле Кападокијски Оци и Свети Атанасије Велики. Овим западним

критичарима Светих Отаца већ су одговорили извесни западни теолози, који насупрот њима наглашавају управо обратну чињеницу, наиме: да је баш Григорије Палама својом теологијом увео поново у функционалност Божанске Ипостаси, тј. нагласио Њихову активну, личну улогу у спасењу света и човека.

Не желећи се у овом предавању упуштати у дискусију са поменутим замеркама стављеним паламитском богословљу,⁷ поново наглашавамо оно напред наведено сасвим јасно и одређено богословско исповедање Григорија Паламе о *тројичном*, персоналистичком карактеру целокупног богословља и посебно о *тријадоцентричности* теологије о божанским енергијама, како смо то видели и у осталим претходно навођеним текстовима (особито у Паламином *Исповедању вере*). Тешкоће извесних западних теолога, како римокатолика тако и протестаната, управо се и састоје у њиховом непојимању основне библијске и црквенопредањске истине о потреби разликовања у Богу онога што Бог *јесте* и онога што Бог *чини*, то јест, с једне стране, божанске природе (суштине) и, с друге стране, божанске воље и делатности (енергије). Без тог неопходног богословског разликовања нема онда ни стварне могућности разликовања *Теологије* и *Економије*, то јест: предвечног унутартројичног *Бића и Живота* Бога Оца и из Њега вечно и *природно рођенога* Сина и из Њега вечно и *природно исходећег* Духа, с једне стране, и с друге стране — *вољног и слободног*, самовласног и сведелатног *стваралаштва* Божијег у времену, које је заједничко дело Личнога, Триипостаснога Бога: првоприпремног Узрочника Оца, самоделатног Саузрочника Сина и савршителног Саузрочника Духа Светога, како то често понавља Свети Григорије Палама, верно следејући великим Кападокијским Оцима и Св. Атанасију Великом.

Свети Палама је, као што смо видели, верни ученик Светих Пророка, Светих Апостола и Светих Отаца Цркве. Зато његово богословље и полази првенствено од Живог и Истинитог Бога, од *Суштег* = *Јахвеа*, а не од неке „есенцијалистичке“ идеје о Богу, идеје која доминира у свим философијама и такође у западном теолошком схоластицизму са којим се Палама срео у лицу Варлама Калабријског.

Полазиште Паламиног богословља, видели смо, јесте православна Тријадологија, од које је неодвојива Христологија и Пневматологија, то јест благодатно богословско искуство праве (=православне) црквене вере и живота, искуство истинске заједнице и општења са Богом Живим и Откривеним, Који је и Сам као Тројица жива заједница и Својим јављањем у Христу позива и човека у заједницу живота, љубави, благодати, тј. Своје нестворене Славе и

⁷ О томе видети *Dorothea Wendebourg: Geist oder Energie*, München 1980, али и критику исте од стране *Fairy von Lilienfeld: „Kirche im Osten“ ...* (Göttingen), 25, 1982, 193—206. Затим *Jürgen Kuhlmann: Vergottung im Heiligen Geist*, „Geist und Leben, Heft 5, 1984, 352—369. — Такође Г. Марцелос, „Суштина и енергија Божја по Василију Великом“ (на грчком), Солун 1984, нарочито стр. 117—119. — Видети и предавање *J. Мајендорфа: „Дух Свети у теологији Св. Григорија Паламе“*, које је одржано на овом истом Симпозиону у Солуну и ускоро ће бити објављено, са осталим предавањима, у посебном Зборнику.

Светлости, а то управо и јесу вечне енергије Триипостасног Божанства.

Навешћемо још само нека места из Паламиних дела која показују те и такве димензије његовог богословља. Тако, наводећи сам Свети Палама 189. *Посланицу* Светог Василија, тим поводом вели: Бога "називамо Животом и Добротом и томе слично, називајући Га тако по *представним* (παράστατοις = презентирајућим, откривајућим, јављајућим) енергијама и силама оне Надсуштаствености (тј. Божанске суштине), јер, по Василију Великом, потврда сваке суштине јесте њена природна енергија, која ум наш узводи ка тој природи." По Божанственом пак Григорију Ниском и свима другим Оцима, вели Св. Палама, „природна енергија јесте *јављајућа* сваку суштину *сила* (ἡ δηλωτικὴ πάσης οὐσίας δύναμις), које је лишено једино небиће (τὸ μὴ ὂν); јер биће (τὸ ὂν), које има удела у некој суштини, овакако ће имати удела и у сили која њу (ту суштину) природно јавља и пројављује" (овај цитат Григорија Ниског налази се код Св. Максима, PG 91, 281). Затим Св. Палама додаје и следеће своје речи: „Ми Бога називамо и по свакој енергији, јер је Он сав у свакој од тих богодоличних енергија . . . Будући да су богодоличне енергије многе, Он Сав у свакој свакако постоји (ἐνυπάρχει) нераздељиво" (Тријаде 3, 2, 7. ДЕЛА 1, 662—3).

Исту богословску истину — да Бог, као истински *Сушти* и *Живи* Бог Откривења, Бог Тројица Ипостаси, Бог Слободан и Самовластан, Бог Љубав и Благодат итд. — Светитељ Солунски развија и у другим својим делима, особито у познатим *Тријадама* и у *Поглављима*. Тако, напр., у *Поглављу* 132 он пише: „Благодаћу Божијом по нашој, то јест Цркве Божије православној вери, Бог има у природи Својој *енергију која Га показује* (δεικτικὴν ἑαυτοῦ = којом Себе показује) и по томе се она разликује од Његове суштине — јер Он и унапред познаје и промишља о нижим бићима и ствара их и одржава и господари и преображава *по Својој вољи* како Сам зна, — и као такав (тј. са таквом енергијом) Он се показује као *Сушти* у *Ипостаси* (ἐν ὑποστάσει ὧν), а не као да је Он *само суштина безипостасна* (οὐσία ἀνυπόστατος = суштина безлична и несушта). Но пошто су све енергије такве, и не односе се само на једнога, онда нам Бог бива познаван (обзнањује се) као *Постојећи у Три Ипостаси*. А противници пак (тј. јеретици антиисихасти), говорећи да Бог нема у природи Својој енергију која Га показује, и по томе различиту од Његове суштине, они тиме говоре да Бог није у Ипостаси, те *сасвим безипостасним чине Триипостаснога Господа*, толико превазилазећи у зловерју (=кривоверју) Савелија из Либије (који је порицао Тројицу Ипостаси) колико је већа по злу безбожност од кривоверја" (PG 151, 1217). Наведено место из паламитског богословља јасно показује колики је значај богословског разликовања у Богу неоткривљиве суштине и богооткривењских енергија, којима се управо *Живи, Личносушти* Бог показује и пројављује Своју вољу и слободу, Своју незатвореност у „*дужност природе*", Своју неограниченост сопственом суштином (или природом), Своју живу и слободну персоналност, тачније *Триперсоналност* (=Триипостасност) у јединству Божанскога Бића и Живота.

Целокупна богословска делатност и сведочанство Св. Григорија Паламе управо се и састоји у томе да правилно протумачи Божанско Откривење, тј. јављање и делање Живог и Истинитог Бога у Домостроју спасења света и човека, о чему и сведочи целокупно јудеохришћанско, библијско-црквено Предање и благодатно исихастичко искуство. Палами нијуком случају није био циљ да створи неку своју теолошку „философију” или философску „теологију” о некаквом метафизичком „Бићу” — τὸ ὄν (τὸ ὄντως ὄν платонизма или τὸ εἶν неоплатонизма), Бићу које би у стварности било мртво и непостојеће, безлично и безипостасно, безживотно и немоћно да се открије и лично делује у свету и људској историји као творца и промислитељ, као реални спаситељ и пријатељ човека, као стварно заједничаран и партиципантан (κοινωνικός, μεθεκτός) нама људима, то јест као вечни животодавац и обожитељ човека, а да се притом сам не измењује и тако исто не измењује, не обезличује, не изчежава (апсорбује) у себи нас људе као лична и богослична бића. Против једног таквог, Хришћанству дубоко туђег схватања „Божанства”, пише Свети Палама у својим *Тријадама* (3, 2, 24): „Треба нам тражити другога Бога (него што је то мртви „Бог” Варламовог философско-теолошког „есенцијализма”) Бога који није само самодовољан (αὐτοτελὴς = самосавршен), самоделатан (αὐτενεργητὸν = самосебекрећући), који сам Себе Собом посматра, него и Бога *доброга* (тј. истински *Суштег*, *Живог* и *Љубећег*). Јер се Он тако неће задовољити да се покреће само Сопственим созерцавањем, нити ће бити само немоћан (тј. без недостатка и билокакве потребе), него ће бити и *преизобилни* (ὑπερπληρῆστατον). Јер на тај начин, *захотећи* као *Добар* да чини добро, Он неће бити безсиљан, немоћан (=адинамичан); нити ће бити само непокретан, него и крећући се, јер ће на тај начин свему и свима бити присутан Својим творачким и промислительним изласцима и енергијама. И просто напосто, треба нам тражити *Бога Суштег који је некако заједничаран* (Θεὸν ὄντα πῶς μεθεκτόν = партиципантан, причастан), у Којем и ми заједничарећи, свако на себи својствен начин, бићемо и ми, према тој аналогiji заједничарења, *сушти* и *живи* и *обожени*” (ὄντες καὶ ζῶντες καὶ ἐνθεοὶ ἐσόμεθα)”. (ДЕЈА, 1, 675—6).

После ових редова постоје, мислим, сасвим јасно да Бог, Којега у своме исихастичком богословљу исповеда Свети Палама јесте заиста Једини *Сушти*, *Живи* и *Истинити* Бог, не „Бог философа”, него „Бог Авраама, Исака и Јакова”, Бог и Отац Господа нашег Исуса Христа, Бог Пророка и Апостола и Отаца наших, Бог старог и новог Израиља, Бог Цркве народа Божијег, Цркве Светих и прослављаних у Једино Светоме, Цркве Живих у Једино Живоме и Животворећем, Цркве заједничара (причасника) у *Заједници* Живота, Светлости, Славе и Љубави Оца и Сина и Светога Духа.

То је Бог живе апокалиптичке, библијске и црквене историје стварања, промишљања, спасења и обожења света и човека, а не неки мртви и схематични философски идол „Божанства”. То је *Јахве* (= *Сушти*), *Личносушти*, Који Собом обухвата сво Биће Божанства, а Сам је ничим необухватив и ничему неподредив. То је „*Свети*” Израиљев, „*Свети*” као апсолутно другачији од свих наших

престави и логичких категорија о „Бићу” или „Божанству”. То је Бог Славе, Који се оденуо у Светост и Величанственост, Бог Љубави и Човекољубља, Који нас је „позвао Својом Славом и Врлином” из „таме на чудесну Светлост Своју” да бисмо „објавили Врлине Његове” и постали „заједничари Божанске природе Његове”, то јест живи и лични причасници Славе Онога Који, Сам будући „пун Благодати и Истине”, позвао је и нас да се, „добивајући благодат на благодат” Његову, „испунимо сваком пуноћом Божијом”, остајући притом, у Његовој љубави и слободи, живе и неповредиве личности, богослични и богосједињени с Њиме, а и међусобно, „по слици” перихоричног несливеног сједињења и јединства Тројичног: Оца и Сина и Светога Духа. (Треба само упоредити овде старозаветне Псалме, па онда нпр. Јованове, Павлове и Петрове новозаветне списе, које иначе Св. Палама често цитира, па видети колико је Паламино богословље изворно библијско, напојено истим са њима духом).

Паламитско богословско разликовање божанских енергија и божанске суштине само је нужни богословски поступак тумачења богооткривене истине о Живом и Истинитом и Стваралачком-Спасиоци-Обожујућем Богу, Који остаје апсолутно трансцендентан, а ипак у Њему и са Њим имамо реалну заједницу, без било каквог поистовећења по природи (=монофизитска јерес у Христологији) и без губљења нашег личног идентитета (=Савелијева јерес и пантеистички понори безличног, безблагодатног мистицизма).

Ово Паламино разликовање суштине и енергија у Богу, као што смо већ рекли, заснива се на целокупном православном богословљу великих Отаца Цркве на Истоку, нарочито на богословљу великих Кападокијаца и Светог Максима Исповедника. То разликовање, понављамо, има као своју основу оно несхватљиво и неизрециво разликовање Божанских Ипостаси и Божанске природе, разликовање које почива на истини о Монархији Богоначалне Личности Оца, Који из Себе предвечно рађа Сина и происходи Светога Духа. Сходно том и таквом богословљу великих Отаца Источне Цркве, примарни значај овде имају Божанска Лица или Ипостаси, Оца и Сина и Светога Духа, јер само у Њима постоји Божанска природа или суштина, која је наравно једна и јединствена. Оци изричито наглашавају да не постоји природа или суштина *ἁνυπόστατος*, тј. безипостасна, егзистентна ван ипостаси, што значи да само ипостас чини природу (или суштину) да она постоји стварно и конкретно, да *егзистира*=*суштествује*. Наравно, Оци истовремено наглашавају да не постоји ни ипостас несусштуинска (*ἁνούσιος*), тј. ипостас без своје природе или суштине као свога битијног садржаја.

Када пак Свети Оци говоре о *ипостаси* или о *личној егзистенцији* онда то у теологији, као и у антропологији, означава истовремено и вољу и слободу, те према томе означава такође и силу и моћ дељања, то јест *енергију*, која тако спада у саму природу личне егзистенције, у саму суштину реално постојећег и живог лица или ипостаси. Зато ће, следејући Светим Оцима, Григорије Палама рећи да као што не може да постоји суштина или природа мимо ипостаси, тј. ако не *егзистира* (*ὑφίσταται*) у једној конкретној ипостаси, тако исто не постоји ниједна суштина или природа а да нема своју

природну силу и енергију: „По Светом Максиму, пише Св. Палама, ниједна природа нити постоји нити се познаје без своје суштинске енергије” (Тријаде 3,3,5. ДЕЛА 1,685). Или на другом месту такође: „Немогуће је да постоји ипостас без суштине и енергије” (Писмо Дамјану, ДЕЛА 2,474; ср. Аподиктичко Слово I, 19. ДЕЛА 1,96: „Оно што не постоји по себи (= ипостас), немогуће је да има или пружа енергију”, тј. да има или пројављује делатност).

Чињеница је, дакле, да у богословљу Светог Архиепископа Солунског истина о разликовању — мада не и разделивању — божанске суштине и божанских енергија произилази директно из истине о личном начину егзистенције (τρόπος ὑπαρξεως) Живог и Истинитог и Свесилнога Бога, Који је као такав и Самовластан, Слободан и Вољан (=Добровољан) Бог Творац, слободни и ничим не принуђени Стваралац по Вољи и Љубави Својој и по самовласној природној моћи и енергији Својој. Ако је пак Бог заиста слободни и самовласни (αὐτεξούσιος) Творац, онда Он несумњиво поседује и личну, природи Његовој својствену моћ и делотворност (=енергију), — „јер није могуће дејствовати и стварати (ἐνεργεῖν καὶ δημιουργεῖν) без енергије, као што није могуће постојати без егзистенције (ὑπαρξεως = без постојања, без битисања)”, вели заједно са Светим Оцима Григорије Палама (Главе 139. PG 150, 1217). На другом месту он такође говори на исту тему: „Ко спомене Делатеља (τοῦ Ἐνεργοῦντος), тиме је прећутно с њиме свакако означио и делатност (τὴν ἐνέργειαν); и ко каже делатност, том речју је обухватио и онога који врши (= чини) ту делатност” (Писмо Гавру, 13. ДЕЛА 2, 340).

Као истински хришћански богослов, а не само као неки јелински мислећи философ, Свети Палама добро зна из вере и искуства Цркве — а оно је и његово лично исповедање и благодатно искуство, — да Живи и Истинити Бог има и пројављује Своју божански слободну вољу и Свој божански Савет (ср. основну библијску истину о „Великом Савету” Бога као Тројице Лица, мисао која је присутна у читавој патристичкој и исихастичкој традицији), и зато он каже: „Воља и хтење Божије јесте енергија Божија и то нестворена енергија” (Писмо Дамјану, ДЕЛА 2,459). Или опет на другом месту: „Божји промисао божански јесте добра воља ... и ње ради све је у времену произведено (=створено) стваралачком вољом и енергијом” Божијом (О једињењу и разликовању, 15. ДЕЛА 2,79). Јер Лични и Живи Бог и јесте онај који промишља и дела Својом личном природном енергијом („јер енергија се приводи у дејство — ἐνεργεῖται — и кроз њу се дејствује” — Аподиктичко слово II, 27. ДЕЛА 1,103). Божија воља и енергија показују Његов слободни и благовољни, љубавни покрет и однос према Својој творевини, коју је Он и слободно хтео и слободно створио: „Јер покрет и хтење, вели Св. Палама, јесте као нека веза (σύνδεσμος) између њих, не показујући сама себе, него показујући оно шта хоће Онај који хоће” (τοῦ θέλοντος τὸ θεληθέν δεικνύσα). (Писмо Гавру, 29. ДЕЛА 2, 360).

Наравно, природна стваралачка енергија Божија, по Светом Палами, нема неки принудни карактер, као што има, на пример, у Оригеновој теологији, где Бог, имајући вечно творачку моћ, принуђен је и да вечно ствара. Бог пак Григорија Паламе је истински

слободан Бог, слободан и наспрам Своје природе и Своје природне енергије, те према томе Он самовластно, слободно и лично употребава, тј. активира моћи Своје природе када хоће, пројављујући тако Своју свемоћ и у слободи Својој, то јест Своје лично самовлашће (αὐτεξουσιότης) и Своје господство (κυριότης)⁸ (ср. Писмо Гавру, 9—11. ДЕЛА 2,336—7). О томе пише Свети Палама следеће: „Пошто творачко и промисаоно својство (Божије) није ништа друго него способност и готовост деловања (ἐτοιμότης πρὸς τὸ ἐνεργεῖν), када Сам хоће — јер таква је божанска моћ —, значи да Бог има моћ саприсутну (συνδρομον = пратећу) Његовој вољи, те зар је због тога Божанство сложено? И како то да готовост деловања (ἡ ἐτοιμότης) показује сложеност?” (Писмо Данилу Енском, 21—22. ДЕЛА 2, 392—3).

У последњем наведеном месту Светог Паламе може се запазити његов одговор на проблем који је поставио Варлам и његови следбеници пред исихасте, а то је питање: да ли разликовање у Богу суштине и енергије не повређује Божанску простоту, простоту Бића Божијег? То питање је, као што је познато, и био главни аргуменат антиисихаста, и оних старих и ових данас нама савремених, против паламитског православног богословља. Међутим, Светитељ Солунски и Светогорски одбацује тај више философски неголи теолошки проблем западног схоластицизма о „простоти” Божјој, и то једноставним потсећањем на чињеницу да већ постоји једно примарно разликовање у Божанском Бићу између Божанске суштине (или природе) и Богоначелних Лица (или Ипостаси), па ипак ово разликовање, које сачињава квинтесенцију Хришћанства, не повређује Божанску простоту. За Григорија Паламу, као и за велике Кападокијце и друге Оце Источне Цркве, гаранција Божје јединствености и простоте није философска, есенцијалистичка, него библијска, персонална. Није, наиме, само једна и јединствена Божанска суштина та која у првом реду гарантује и обезбеђује јединство Божанског Бића, него је то првенствено божанска Монархија Бога Оца која чини и гарантује јединство Божанства, јер, по речима нашег Светог Богослова, „Отац је Беспочетан и Безузрочан, и Једини је Узрок и Корен и Извор Божанства сагледаваног у Сину и Духу Светоме” (Исповедање вере, ДЕЛА 2,495. Ср. Григорије Богослов, Беседа 20,6).

Солунски Светитељ врло често наглашава у својим делима (нпр. „О боготворном заједничарењу”, 23—29) да Три Божанске Ипостаси не сачињавају „сложеност” (σύνθεσιν = синтезу), ни међу Собом, нити са Божанском суштином, мада су као Ипостаси (= Личности) међусобно различите и несливене, али су исто тако и једносушне и међусобно се прожимају. Палама такође наглашава да и у Христу „верујемо у Једнога Господа Исуса Христа, то јест у Једнога Сина Бо-

⁸ Када је реч о самовластности и господству Божијем треба запазити интересантну чињеницу да је јеврејско богооткривено *Име* Божије *ЈАХВЕ* (тајанствени тетраграм *ЈХВХ*) преведено у 2 Мојс. 3,14 на грчки са *οὐ̑ν*, а словенски са *Сушти*, док је иначе у свим другим местима Старог Завета превођен на грчки са *Κύριος*, а словенски са *Господ*. Ово име *Господ* у Новом Завету је најчешће име којим се назива Господ Исус Христос, но то се име употребљава такође и за Бога Оца и за Бога Духа Светога. Дакле: *Јахве* и *Господ* су једно и исто *Име* Божије.

жијег очовеченог, или, што је исто, двострукога (διπλοῦν)", дакле у „Једнога двострукога као Богочовека" (Теофан, 6. ДЕЛА 2,226), али да ово исповедано самоделатно оваплоћење Његово и признавање у Христу по оваплоћењу једне „Сложене Ипостаси" (σύνθετος ὑπόστασις) не доноси никакво ослободјење у Богу, те дакле ни тим исповедањем се не повређује Божанска простота. Према томе, закључује Светитељ, на исти начин и из истог разлога нема у Богу никакве сложености ако се побожно и богодолично исповеда богословско разликовање Божанске суштине и Божанске енергије.

Пише такође карактеристично Св. Архиепископ Солунски: сагласно Светим Оцима, и нарочито сагласно Дионисију Ареопагиту, „ми хитамо да Божанство с разлогом и сједињујемо и разликујемо, јер је и само Божанство и сједињено и разликовано" (Ареопагит, О Бож. именима 2,6), те према томе „треба да исповедамо да је друго суштина, а друго Ипостас или Лице у Бога, мада је Један Бог поклањани (=обожавани) у једној суштини и Трима Ипостасима. И (још), друго је суштина, а друго излазак (πρόοδος) или енергија или воља у Бога, мада је Један Бог делатни и вољни. Но, као што онај ко (Бога) назове вољним (θελητικόν), тиме Га је објавио и да има вољу, тако и ко Га назове делатним (ἐνεργῆ), тиме самим Га је већ показао да има и енергију... И од тога се Божанска простота (ἀπλότης) не повређује, као што пише и Василије Велики (Против Евномија, 2) ... Бог је једини неизрециво и неизменљиво свагда делатан, и... имајући све свеобухватно и јединствено, Бог недељиво ставља у дејство (ἐνεργεῖ) сваку од (Својих божанских) енергија; и будући свагда окренут Себи и Себе никада не напуштајући излазећи на свакога (тј. на твар, свет, човека), Свецео и Једини се Сам показује, као Недељив у дељивима (ἀμέριστος ἐν μεριστίοις)... Бог, дакле, једним дејством све дејствује (ἐνεργεῖ), и сваким дејством (=енергијом) јединствено и просто и недељиво Сав је присутан и делатан..., и Сав се и Једини и свагда Недељиви познаје кроз сваку од енергија" (О Божан. енергијама, 3—8 ДЕЛА 2,98—102). Такође карактеристично додаје исти Светитељ да „свака сила или енергија јесте Сам исти Бог" (Писмо Гавру, 13. ДЕЛА, 2,340). Или још јасније на другом месту вели: „Дакле су Самога Бога изласци (πρόοδοι) и енергије и дарови, тј. суштетворења, животворења, мудротворења и све што је томе слично, то су нестворене промисли и доброте Божије, и оне јесу Сам исти Бог, мада и не по суштини" (О сједињењу и разликовању, 15. ДЕЛА 2,79).

Као неку врсту закључка свега што смо до сада навели, можемо цитирати следећи одломак из Паламиних дела („Антиритик против Акиндина", 5,27. ДЕЛА 3,373—4): „Бог се разликује по Ипостасима и по енергијама... Раздељује се Бог по Ипостасима, будући сједињен (=јединствен) по енергијама, јер су једне исте енергије Оца и Сина и Светога Духа. Раздељује се пак по енергијама, сједињен будући по Ипостасима, јер свака од енергија јесте Отац и Син и Свети Дух... Тако се очувава несливеност Ипостаси, пошто се Сав оваплотио Бог и тако ми се Сав неизменљиво сјединио, проузрокујући ми спасење кроз страдање (Свога) тела, то јест (сјединила се са мнош) Божанска природа и сва сила и енергија у Једној од

Божанких Ипостаси... И тако се кроз сваку од енергија Сав Бог заједничари (μετέχεται) и кроз сваку се Сав именује. Ко Сав? Отац и Син и Свети Дух. Али се кроз једну енергију не назива нити заједничари свака енергија”.

Навођењем овога места из дела Св. Паламе ми се тако опет враћамо на почетну позицију, на полазну истину паламитског исихастичког богословља и исихастичког духовног искуства и живота, а то је: Тријадологија и Христологија и Пневматологија у њиховој међусобној повезаности у православном богословљу и богопознању.

Јер оно што потврђује паламитску теологију о нетварним божанским, Тројичним енергијама јесте уствари благодатно искуство духовног живота у Христу у Цркви. Јер све божанске енергије нествореног божанског живота, нетварне и боготворне светлости извиру за нас људе само и једино благодарећи Оваплоћеноме и Очовеченоме Христу, Који се благодаћу Духа Светога доживљава у Цркви као нови живот и светлост и прослављење и обожење. Управо из тог духовног, благодатног искуства из Цркве и говори и сведочи своје богословље и богопознање Свети Григорије Солунски и зато је његово богословље тако изворно емпиријско, богонадахнуто, духоносно. Палама познаје и доживљава у Цркви Богочовека Христа као живи и лични извор божанских и за нас спасоносних нетварних енергија Свете Тројице. Из тог црквеног и личног искуства ту божанску и боготворну енергију (или енергије) Солунски Светитељ зато и назива: „боготворна благодат Божија”, „однос Бога са обоженима” (Писмо III Акиндину), „богодолични изласци и енергије Триипостасног Божанства” (О сједињењу и разликовању, 3), „од Оца кроз Сина у Духу Светоме, од богопреданих речи проповедана и од свих твари познавана, заједничка нестворена енергија”, која је оно „Царство Божије долазеће у сили” (Мр. 9,1). (Антиритик против Акиндина, 6, 12. ДЕЛА 3, 421).

У вези са тим, врло је карактеристична чињеница да је Свети Палама почео своје исихастичко богословље од тумачења Преображења Христовог на Тавору и тамошњег од стране Апостола виђења „апокалиптичке (=откривењске) силе оне Божанске светлости (таворске)” (Омилија, 34. PG 151, 436). У својим даљим делима Светитељ Атонски и Солунски често се враћа на тему Таворске нестворене светлости и назива ту светлост нетварном *Славом* Божијом и самим *Царством* Божијим. Навешћемо овде само нека од многобројних места из његових дела која о томе говоре.

Апостоли су на Тавору, вели Светитељ, „видели, по Спаситељевом обећању (Мр. 9,1), *Царство Божије, ону божанску и неизрециву Светлост, коју велики Григорије и Василије Божанством називају, говорећи да је та светлост Божанство* које се ученицима показало на гори, и *лепота истински Моћнога јесте Његово умно и сагледиво (θεωρητή) Божанство*” (Поглавља, 146. PG 150, 1221). Апостоли су при Преображењу Христовом, додаје Св. Палама, видели на Тавору „само Божанство Логоса мало обнажено” (παρὰυμνωθεῖσιν), „Његову божанску Славу”, „онај нестворени и божански Сјај” (Поглавља, 149. PG 150, 1225), „ону божанску Светлост” која је заједничка Светлост

и заједничка Слава „једнога и истога Божанства Тројице” (Поглавља, 148. PG 150, 1224).

Још јасније и опширније говори Солунски Архиепископ о овој Беседи на Преображење, обраћајући се својој пастви у Цркви Солунској (Омилија 35. PG 151, 448—9). Називајући у поменутој Беседи Христа Преображеног „Извором божанске и вечнотекуће Светлости и Сунцем Правде”, он вели у наставку: „Господ наш Исус Христос имао је онај сјај (на Тавору) свише и одувек, зато и није Сам имао потребе у молитви која би божанском светлошћу просветлила тело, него је само показивао одакле ће доћи сјај Божији Светима и како ће им се јавити, јер „засијаће праведници као сунце у Царству Оца свога” (Мт. 13, 43); те тако, сви поставши свецело светлост божанска, као рођени од божанске светлости, видеће Христа како божански неизрециво просијава светлошћу, Којега слава, происходећа природно из Божанства, заједничка се показала и телу на Тавору „због јединства Ипостаси” Његове (Омилија 34. PG 151, 432).

И у овој следећој *Омилији* наставља овај богонадахнути Богослов Таворске светлости да описује светоапостолски и свој светоотачки опит и доживљај нетварне божанске Светлости. Он наглашава да та божанска и обожујућа светлост извире из Богочовека Христа и она је божанска нетварна Енергија, нестворена и непропадљива Слава Божанства, којом Бог реално заједничари са нама, иако је по Својој суштини нама недоступан и непричастан. Ова благодатна нетварна Енергија и Слава јесте вечно назначење и обећање и наслеђе Светих у Христу, те зато и вели: „Једна је и иста и заједничка ова слава и царство и светлост Бога и Његових Светих, те зато и пева Пророк и Псалмопевац да је „светлост Бога нашега на нама” (Псал. 89, 17), а то пак, да је једна и иста заједничка суштина Бога и Светих, нико се до сада није усудио да каже. И такође, заједнички се сада (при Преображењу) показао божански сјај на гори (Таворској) Логосовог Божанства и тела (Његовог), а рећи пак да је заједничка суштина Божанства и тела то је својствено Евтиху и Диоскору (=јеретицима монофизитима), а не онима који желе да су православно побожни” (Омилија 45. PG 151, 448).

И даље продужује Свети Богослов да говори своме православном народу: „Ми дакле, избегавајући и оне старе и ове садашње зломишљенике (мисли на Варлама и остале антиисихасте), верујемо као што смо и научени да Светитељи виде и партиципирају (κοινωνεῖν) царство и славу и сјај и неизрециву светлост и благодат Божанску, а не Божију суштину; и ходимо ка сјају те светлосне благодати, да бисмо познали и поштовали Трисветлосно Божанство, Које из једне Триипостасне природе зрачи (ἐκλάμπουσιν) јединствени и неисказиви сјај (=светлост); и око ума свога управимо горе ка Логосу (Христу), Који се сада налази изнад небеса и богодолично седи с десне стране Величанства (Очевог) ... И посматрајмо (созерцавајмо) унутарњим очима ово велико виђење — нашу природу која савечнује нематеријалном Огњу Божанства ... И пришавши просветлићемо се, и савечноваћемо осветљавани светлошћу, на славу Тросун-

чане и Најмонархичније (= Најначалније, Најјединственије) Светлос-ти" (тамо).

Наведено место Светог Паламе пребогато је богословским садржајем и значењем и јасно собом показује истинске библијске и патристичке димензије паламитског исихастичког богословља. Но без нашег даљег коментара да наведемо још један одломак из исте 35. *Омилије*, где се опет јасно види лични, персоналистички, управо *христоцентрични* карактер паламитске теологије о нетварним божанским енергијама, о нествореној Божјој благодати. Упоредјујући Преображенога Христа са сунцем, Светитељ Солунски каже карактеристично: „А Христос, као Сунце Истине и Правде, имајући не само природу и природну светлост и славу, него и одговарајућу вољу, једино онима којима хоће, и колико хоће, промисаоно и спасоносно просијава. Зато и хотећи, јави се као Сунце (на Тавору), и виђен б' очима Апостола" (PG 151, 444). Из ових по себи јасних речи, као и из оних претходних, очигледан је јеванђелски, сотириолошки карактер богословља Светог Паламе, у центру којег се налази Богочовек Христос, Који и јесте главни садржај паламитског исихастичког богословља о божанским, нетварним и обожујућим енергијама, тј. о *благодати* и *љубави* и светлосној *слави* Бога Живог и Истинитог, оној слави за коју се Христос и молио Оцу да је виде ученици Његови и сви они који кроз њих поверују у Њега. (Јован, 17. глава). Та *слава* или *светлост* или *благодат* јесте Тројична благодат и љубав, вечна и нестворена моћ творачких, преображајних и обожујућих енергија Триипостасног Божанства: Оца и Сина и Светога Духа. Јер, по Светом Палами и по православном богословљу и богослужењу, Преображење Христово има изразито не само Христолошки, него и Тројични карактер и представља пуно богојављење, новозаветну тројичну Теофанију, као уосталом и све Христово у Новом Завету, у Цркви.

Но време је већ да завршимо ово наше предавање. Остаје нам, на крају, да кажемо само неколико речи у чему се, по Св. Палами, састоји то благодатно, енергијско, божанском нетварном светлошћу обожење човека у Христу. О томе нам Светитељ говори доста опширно и често у својим богонадахнутим делима. Навешћемо за сада само једно карактеристично место из његових исихастичких *Тријада*: „Изнад природе (људске) и изнад врлине и познања јесте благодат обожења, и, по Светом Максиму (Исповеднику), све ово и овоме слично бескрајно заостаје иза онога (тј. иза обожења). Јер свака врлина и наше (људско), колико стоји до нас, подражавање Бога чини свога имаоца само погодним за божанско сједињење, док једино благодат извршује то неизрециво сједињење. Јер њоме (благодаћу, благодатним сједињењем) Сав Бог свецело прожима (*περιχωρεῖ*) оне достојне, а и Свети свецели свецело прожимају (*περιχωροῦσι*) Бога, добивши уместо себе Свецелога Бога и, као неку награду за своје усхођење к Њему, стичу Самога Бога, Који им се прилепљује, попут душе са телом, као Својим удовима (Св. Максим, PG 91, 1088), и Који их је удостојио да буду у Њему кроз уипостазирано по дару и благодати Духа усиновљење" (Тријаде 3, 1, 27. ДЕЛА 1, 639).

Овај изразито христолошки, али такође и тријадолошки и пневматолошки и еклисио-сотириолошки одломак Светог Паламе понова нас враћа на његове изворе, на богословље Светих Апостола Павла и Јована, о чему смо говорили на почетку овог предавања. Јер и ови Свети Апостоли и Свети Палама говоре истим библијским и јеванђелским језиком о нашем вечном животу у Христу и Светој Тројици — Једином Суштем, Живом и Истинитом Богу нашем. Из наведеног одломка избија исти садржај као из Павловог богословског и животног искуства: „Не живим више ја, него живи у мени Христос”. (Гал. 2,20). Реч је и код Св. Павла и код Св. Паламе о сједињењу удова Христових са својом Божанском Главом у једном Телу Цркве, које је сједињење дело „благодати Господа Исуса Христа и љубави Бога Оца и заједнице Светога Духа са свима нама” (2 Кор. 13,13).

Исто тако, ово паламитско исихастичко место, које је истовремено толико еклисиолошко и евхаристијско, као и многа друга, говори нам јовановским језиком о богочовечанској *перихорези* (узајамном прожимању) заједничког благодатног, нетварног и непропадљивог живота Светитеља са Тројичним Богоначалним Лицима (Јован 1, 3, 6 и 17. глава).

Довољно ће, на крају, бити да само још једном подсетимо и нагласимо оно што смо већ истицали, а што је тако присутно и наглашено у богословљу Светог Паламе. То је истина вере и искуства православних исихаста, како Светогорских тако и других ранијих и каснијих, да благодатно обожење нетварним божанским енергијама није безлично ни обезличујуће за човека, јер, како Свети Палама често наглашава, божанске енергије јесу *Сами Бог*, Који нам се тако даје у заједницу (=заједничарење) и сједињење, на начин који је за нас једино могућ и спасоносан. Он је и у Својој благодати (=енергијама) увек Лични Бог, Бог Љубави и Човекољубља, Бог који нам се, по речима омиљеног Палами Ареопагита, даје као „екстатични Ерос” (мада Свети Палама у свом богословљу далеко превазилази Ареопагита и својом христоцентричношћу исправља и допуњује богословље тајанственог писца под именом Дионисија Аеропагита). Свети Палама, видели смо, јасно наглашава да се у благодатном, *енергетском*, персоналном сједињењу Бог и Светитељи узајамно прожимају, и тај богочовечански *περιχώρησις* је по слици перихорисиса Божанских Тројичних Лица и, по мери дара Христовог, попут оног перихорисиса који постоји између несливених али и неразделивих у Христу природа, Божанске и човечанске. Мера и спасоносност нашег сједињења са Богом и нашег обожења у Духу Светоме јесте, за Светог Паламу као и за Свете Оце, Христос Богочовек, и отуда је сво његово богословље тако и толико сотириолошко и христолошко.

Управо овај наглашени христолошки моменат и карактер паламитског богословља води нас и до последње, бар у овом предавању, тачке његовог исихастичког богословља о Богу Суштем, Живом и Истинитом, о Богу библијског Откривења и Домостроја спасења, о Богу Цркве као највеће Тајне Божије о нама. Та тачка се састоји у повезаности паламитског богословља о нетварним Божанским енергијама са Божанском Евхаристијом Цркве, која у Православљу одувек јесте најизворнији центар и најаутентичнија гаранција истин-

ског богословља и богопознања, јер је она извор и центар истинског богоопштења и богоживота са Светом Тројицом, са Богом Живим и Истинитим.

Наиме, већ у своме *Исповедању вере* Свети Архиепископ Солунски исповеда о Светој Евхаристији следеће: „Прихватамо пре свега другога најмистичкију и свесвештену Службу и Заједницу (κοινωνία = Причешће) и Сабрање, од које долази савршенство и осталим службама (=богослужењима), и на којој се у спомен Онога Који је неиспражњиво испразнио Себе, и тело узео, и пострадао за нас, а по Његовом богоречитом обећању и самоделању — свештеностима и боготворе најбожанскије Тајне, Хлеб и Чаша, и свршава се само оно живоначално Тело и Крв, и даје се чисто приступајућима неизрециво Исусово сједињење и заједничарење” (ДЕЛА 2, 497).

Исто тако, у својим *Тријадама* („У одбрану свештених исихаста”, 1, 3, 38. ДЕЛА 1,449) Солунски Светитељ даје и ово исповедање свога истински евхаристијског богословља о Једином Суштем, Једино Живом и Једино Истинском Богу — Богочовеку Христу. Примењујући надумну тајну човекољубивог оваплоћења и очовечења Христовог и на Свету Евхаристију, на наше у Литургији сједињење са Христом кроз тајну Светог Причешћа, Свети Палама вели: „Син Божији није само Своју Божанску Ипостас — о незамисливог ли човекољубља! — сјединио са нашом природом, и тело узео одушевлено и душу разумну, и на земљи се јавио и са људима поживео (Варух 3,38), него — о чуда које превазилази свако превасходство! — сједињује се и са самим људским ипостасима (=личностима), присаједињујући Себе свакоме од верујућих кроз причешће Свога светог Тела, и постаје нама суетелесник, и нас чини храмом Свецелога Божанства, јер у Њему, то јест у Телу Христовом „обитава сва пуноћа Божанства телесно” (Кол. 2, 9).

Мислим да није потребно да даље одужујем ово своје предавање коментаришући ова два наведена места из паламитске православне теологије, која је истовремено и исихастичка и евхаристијска. Само још једном наглашавам да се и из тих места јасно виде њене праве библијске, црквене, исихастичко-литургијске и есхатолошке мере, у којима се раскрива Паламина светоапостолска и светоотачка теологија о богочовечанској „заједници обожења” (κοινωνία θεώσεως, како сам вели у „Аподиктичком слову” II, 78. ДЕЛА 1, 149), а то је заједница Обожитеља Бога и Њиме обожених људи, заједници Суштег, вечно Живог, Личног Тројичног Бога и у Њему оживљених, обесмрћених и вечном и нетварном Славом Божанства обожених боголиких људи.

SUMMARY

Archimandrite Dr. Athanasios Yevtich:

"ONE WHO IS" — JAHWE — THE LIVING GOD OF SAINT GREGORY PALAMAS

St Gregory Palamas encompassed and re-interpreted the whole of the Orthodox Theology, beginning from St. John the Divine, St. Irinaeus of Lyons, Cappadocian Fathers, up to St. Maximus the Confessor, St. Symeon the New Theologian, and the others.

He stresses the *personal character* of the Divine Revelation in Christ, which offers the real existential experience of the Uncreated energies, perceived already by Moses on the Burning Bush.

Hesychasm (accepted on the Council of 1351. in Constantinople) has been not an "addition", but a normal *development* of the VI-th Ecumenical Council's Christology.